

Новий погляд на проблему

Т. В. Вронська (Київ)

Допомога українському народу з боку громадськості США та Канади у роки другої світової війни

Зроблено спробу, базуючись на синтезі архівних джерел та літератури діаспори США й Канади, показати значення гуманітарної допомоги української громади цих країн визволеним районам України під час другої світової війни. Автор вводить до наукового обігу конкретні дані про чисельність промислових товарів, що надходили до всіх великих міст та областей республіки з-за океану. Проаналізовано надходження речей з американських подарунків до окремих категорій населення.

Розглядаючи питання економічної допомоги, що її подавали Радянському Союзу в роки другої світової війни великі держави, зокрема США і Канада, на урядовому рівні, не можна обминути благородну, безкорисливу діяльність у цьому напрямі рядових громадян цих країн. Звичайно, було б наївно думати, що в тогочасних умовах більшість американців і канадців відразу після 22 червня 1941 р. однозначно виступить за подання Радянському Союзу матеріальної підтримки чи, тим більше, — за вступ у війну на боці нашої держави. Справа в тому, що після радянсько-німецького пакту про ненапад (1939 р.) та радянсько-фінської війни (1939—1940 рр.) на Заході значно загострилися антирадянські настрої. Це, зокрема, виявилось при опитуванні громадської думки у США, коли тільки 35% американських громадян висловилися за всебічну допомогу Радянському Союзу у веденні війни.

Але згодом навіть досить консервативно настроєні американці змінили свою позицію на користь СРСР. Головними чинниками цього стали героїзм радянського народу, його безмежна мужність у боротьбі проти гітлерівських загарбників. Все це справляло великий вплив на свідомість американських і канадських громадян, які бачили, як до цього одна за одною під чоботом гітлерівської армії опинялися європейські держави. Престиж та авторитет Радянського Союзу в їхніх очах неухильно зростали. Як наслідок зростало й прагнення громадськості цих країн подати матеріальну та моральну підтримку героїчному радянському народу.

Не вдаючись до аналізу допомоги, яка надавалася СРСР з боку США у рамках ленд-лізу, по лінії ЮНРРА, наголосимо задля справедливості, що вона дала свої результати і була досить відчутною на другому та третьому етапах війни.

Сьогодні ж, коли досить поширеною стала гуманітарна допомога країн Заходу Радянському Союзу, уявляється важливим зосередити увагу на добровільному русі американських громадян, російської еміграції, представників української діаспори у США та Канаді за подання посиленої допомоги народові нашої республіки поза рамками державних організацій. Досі представники історичної науки України до цього питання майже не зверталися, що викликає навіть певний подив. Адже архівні джерела, та й окремі громадяни, які пам'ятають той час,

свідчать про досить істотні надходження різного роду промислових та продовольчих товарів з-за океану. До того ж тепер у республіці з'явилися праці з історії української діаспори, в яких містяться досить ґрунтовні матеріали про гуманітарну допомогу громадських організацій «воюючому народу України». В окремих публікаціях є конкретні відомості про шляхи утворення громадських об'єднань, які ставили перед собою цю благородну мету. В архівах України зберігаються різні документи та матеріали з цифровими даними про розміри цієї підтримки.

Отож, синтез спогадів емігрантів, представників української діаспори з архівними відомостями дає можливість скласти досить чітке уявлення про масштаби матеріальної допомоги з-за океану та простежити шляхи становлення руху за її організацію. Зіставлення обсягів допомоги з реальною ситуацією у матеріально-побутовому становищі населення визволених районів УРСР дає також можливість встановити місце подарунків із США та Канади в забезпеченні людей у скрутній ситуації предметами першої потреби та одягом.

У Сполучених Штатах ініціаторами подання всебічної підтримки радянським людям виступили на початку Великої Вітчизняної війни вихідці з Росії. Вони створили з цією метою Комітет допомоги Росії («Рашин Уор Реліф»). Багато відомих діячів мистецтва, які на той час з тих чи інших причин перебували у США, висловили бажання взяти участь у його діяльності. Так, широковідомий в Америці талановитий російський скульптор Сергій Коненков був обраний почесним членом Центральної ради «Рашин Уор Реліф»; його дружину — Маргариту Іванівну, юриста за освітою, яка досконало володіла англійською мовою, запросили на посаду відповідального секретаря. За її словами, лише в центральному апараті цього комітету працювало близько тисячі чоловік¹⁻². Вони організували збирання грошей у фонд Червоної Армії. До речі, подружжя Коненкових переказало на рахунок Комітету всі свої заощадження. Згодом на території США виникло сорок відділень «Рашин Уор Реліф». Велику частину свого часу його активісти проводили у подорожах по країні, пропагуючи свої цілі та залучаючи до діяльності в рамках цієї добровільної організації якомога більше громадян США. Ця робота дала свої плоди. Вже наприкінці 1941 — на початку 1942 рр. кількість американців, які співчували боротьбі СРСР проти гітлерівського нашествия, значно зросла.

Завдяки ентузіазму співробітників «Рашин Уор Реліф» рух, народжений патріотизмом вихідців з Росії і на початку підтриманий лише співвітчизниками, перетворився на загальноамериканську кампанію збирання подарунків для мужніх захисників своєї Батьківщини. Показовим є те, що співголовою Центральної ради «Рашин Уор Реліф» була дружина президента США Елеонора Рузвельт. Серед його почесних членів бачимо композиторів Рахманінова, Гречанінова, видатних диригентів, музикантів, співаків Артуро Тосканіні, Сергія Кучевиського, Юхима Цимбаліста, Якова Хейфіца, Марію Куренко, видатних діячів із середовища російської еміграції князів Чавчавадзе і Голенищева-Кутузова, професорів Петрункевича, Флорінського, Карповича та ін.

Збирання речей і продуктів харчування, концерти діячів культури з цільовим призначенням (кошти, отримані від них, йшли до фонду Червоної Армії), виступи з антифашистськими доповідями — все це було дійовою допомогою далекій Батьківщині, яка воювала з гітлерівською Німеччиною. З великим успіхом пройшов на початку 1942 р. концерт С. В. Рахманінова, всі кошти від якого композитор передав у фонд Червоної Армії. Це, на превеликий жаль, був останній публічний концерт великого музиканта — сина Росії.

Особливий інтерес для нас становить, звичайно, діяльність, що її

¹⁻² Бичков Ю. А. Коненков. — М., 1982. — С. 117.

розгорнули у цьому напрямі українці-емігранти, які мешкали у США та Канаді. Слід зазначити, що вона була добре організована і велася через мережу громадських організацій, заснованих з метою подання практичної допомоги братам-українцям, які чинили мужній опір нацистським загарбникам.

Так, у Чикаго була організована Ліга американців українського походження. Очолювали її в різні часи Богдан Пелехович, доктор Роман Смуk, Тарас Шпікула, а найдовше — Іван Дужанський. Ліга проводила різні політичні заходи. Крім того, вона активно включилася в акцію Американського Червоного Хреста по збиранню ліків, харчів для «близьких на фронтах». Три жіночі організації Чикаго — Український Золотий Хрест, Союз українок Америки і Православне сестрицтво, які склалися з жінок-українок, — організували виготовлення бандажів для Червоного Хреста та комплектували посилки для українців за кордоном³.

14 грудня 1941 р. з осіб української національності було створено комітет під назвою «Товариство українських американських горожан у Філадельфії для оборони», який мав своєю метою подання матеріальної допомоги братам і сестрам на Україні⁴.

Вищезгадані об'єднання не були поодинокі у своїй діяльності. Окрилені благородною метою аналогічні комітети, товариства, ліги створювалися в інших штатах та містах Америки.

Для координації загальних зусиль у справі допомоги своїм співвітчизникам за океаном 22 і 23 січня 1944 р. в готелі Бенджамін Франклін у Філадельфії було скликано Другий конгрес американських українців. Серед інших питань на ньому йшлося й про посилення допомоги «українцям у рідному краї»⁵.

Наступним кроком в об'єднанні зусиль представників української діаспори у США стала організація за ініціативою Українського конгресового комітету Америки 20 червня 1944 р. Злученого Українського американського допомогового комітету (ЗУАДК), відомого також як Український американський допомоговий комітет, метою якого стала більш конкретна допомога «українцям — жертвам війни, популярно званим «скитальці»⁶. Осередок його містився у Філадельфії.

Свої наміри та головну мету Український американський допомоговий комітет узагальнив у так званому «Комунікаті». В ньому, зокрема, наголошувалося: «Пристаємо до зорганізування широкої акції допомоги українським жертвам війни. Уже сама обсмалена земля України — це катастрофа. Та до голоду, каліцтва і пошестей треба додати інші великі нещастя, як політичні переслідування українського народу усіма наїзниками, масові виселювання, примусова мандрівка в чужі краї на роботи та інші лиха. Усім тим нещастям ми не зарадимо, але можемо пробувати принаймні рятувати людей від голодної смерті. Ось те й робимо...

Звертаємось із закликом до всіх братств, товариств і до всіх чільних діячів взяти на себе організацію збірок на поміч жертвам війни і негайно висилати зібрані жертви до Українського Допомогового Комітету...

Віriamo твердо, що в нинішню відповідальну хвилину американсько-українське громадянство відгукнеться на заклик Українського Допомогового Комітету по своїй силі, щиро і щедро...»⁷.

З початком Великої Вітчизняної війни українці Канади, як і їхні брати у США, розпочали благородні акції по збиранню коштів та ре-

³ Куропась Степан. Спогади з України й 60 років в Америці.— Нью-Йорк—Париж—Чикаго.— 1988.— С. 71—72.

⁴ Шістьдесят літ організаційного життя українців у Філадельфії.— Філадельфія, 1944.— С. 112.

⁵ Там же.— С. 115.

⁶ Куропась Степан. Назв. праця.— С. 77.

⁷ Шістьдесят літ організаційного життя українців у Філадельфії.— С. 123.

чей для постраждалого народу України. Слід зазначити, що тут була більш розгалужена мережа різного роду товариств і спілок, які об'єднували емігрантів з України. Ці громадські організації стали тією рушійною силою, котра сколихнула хвилю благородного руху українців у Канаді. По всій країні вже з початку липня 1941 р. почали формуватися українські комітети допомоги Батьківщині. Вони влаштовували в різних містах Канади мітинги громадськості, на яких приймалися резолюції про солідарність з народами Радянського Союзу в боротьбі з фашистськими окупантами.

За ініціативою Українського комітету допомоги Батьківщині в Торонто була скликана Східноканадська конференція (26 липня 1941 р.), на якій обговорювалося питання про створення всекрайової організації для подання ефективної матеріальної підтримки Україні та її народові в боротьбі проти фашистських загарбників. Конференція запропонувала на базі громадських об'єднань українців, вищезгаданого комітету утворити Українське товариство допомоги Батьківщині, яке б цілеспрямовано зосереджувало свої зусилля на підтримці народу України*.

У 1941—1942 рр. гроші та речі, що їх збирали емігранти з України, передавалися для госпіталів, де лікувалися поранені воїни Червоної Армії. А вже в 1943 р. почалося збирання речей та коштів для населення визволеної України. Зокрема, серед речей було обладнання для госпіталів у Києві, Львові, Чернівцях. Окрім того, громадськість Канади збрала багато тонн різних предметів для найбільш потерпілого люду України⁸.

У ті ж роки започатковується цілеспрямоване шефство певних емігрантських об'єднань над конкретними містами УРСР. Так, завдяки зусиллям українців Канади через Червоний Хрест цієї країни було передано на відбудову медичних закладів у Харкові, Львові, Полтаві, Чернігові понад 132 тис. доларів⁹.

Вражає і той факт, що матеріальну допомогу народові України подавали не лише ті громадські об'єднання Канади, які симпатизували існуючому в СРСР ладові (або принаймні не були суворими його противниками), а й ті, що не приховували свого ворожого ставлення до Країни Рад. Не вдаючись до аналізу їх поглядів, відзначимо, що поступово, але неухильно ця допомога почала надаватися і з боку окремих осередків, що належали, наприклад, до Союзу українок Канади. Кількість відділень цієї організації була досить значною. Їх мережа проникала майже в усі куточки країни. Ось лише деякі з них: відділення ім. Олени Пчілки в Белісі, ім. Лесі Українки в Радвей, ім. Наталки Кобринської в Віліндоні, ім. Лесі Українки в Ванкувері, Віндзорі, Гамілтоні, відділення «Доньки України» в Монреалі та ін. Це ті осередки, члени яких своїми руками виготовляли та збирали в населення носильні речі, ковдри для так званих «скитальців» з України¹⁰.

З речей, що надходили до осередків вищезгаданих комітетів допомоги США та Канади, комплектувалися посилки для населення СРСР. Якщо в межах ленд-лізу до Радянського Союзу північним шляхом йшли озброєння, автомобілі, одяг та взуття, консерви та концентрати для солдатів, то подарунки громадськості, емігрантських кіл США та Канади мали, так би мовити, суто мирний характер: одяг та взуття, ковдри та білизна, інші нерідко вже не нові речі для цивільного населення визволених районів. У посилках було також мило, цукор, кон-

* Згодом (1942 р.) це товариство було перейменоване на «Товариство канадських українців».

⁸ Кравчук Петро. На новій землі: Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців.— Торонто, 1958.— С. 312, 314, 325.

⁹ Там же.

¹⁰ Когуська Наталка Л. Четверть століття на громадській ниві. 1926—1951: Історія Союзу українок Канади.— Вінніпег, 1952.— С. 107, 122, 210, 213, 221, 256, 351, 352, 395, 495.

центрати, тобто товари та продукти, конче необхідні людям, що опинилися в надзвичайно скрутному становищі у визволених містах і селах України.

Хвиля надходжень посилок з-за океану досягла наприкінці 1943 — на початку 1944 рр. таких розмірів, що для контролю та розподілу американських та канадських подарунків у Радянському Союзі виникла необхідність в організації спеціальних структурних підрозділів при РНК СРСР та урядах союзних республік. Були створені бази «Різноекспорту», які стали централізованими адресатами речей, що надходили із США та Канади. Ці бази спочатку містилися у Тбілісі та Єревані, а вже згодом — у Києві, Львові та інших містах України. Зокрема, у визволених містах УРСР промислові товари з баз «Різноекспорту» почали надходити з другого кварталу 1944 р. РНК СРСР у грудні 1943 р. та лютому 1944 р. приймає спеціальні постанови, згідно з якими на Україну направляється певна кількість речей з американських та канадських подарунків для розподілу їх серед населення визволених районів республіки¹¹. Головним чином, носильні речі, що містилися в посылках, надходили для міст України.

Матеріальне становище, побутове обслуговування населення у містах і селах України, як і в інших регіонах, що зазнали фашистської окупації, було вкрай тяжким. Після визволення населених пунктів, особливо великих міст, сюди, крім людей, які пережили тут чорні дні окупації, почали прибувати за спеціальними дозволами евакуйовані із східних районів СРСР, інваліди війни, дружини військовослужбовців та інші категорії населення. За окремим незначним винятком їхнє матеріально-побутове становище було майже однаково скрутним. Якщо харчування згідно з нормами карткової системи ще давало можливість на перший час якось підтримувати існування новоприбулих, що влаштувалися на роботу, то з придбанням промислових товарів у державній мережі було однаково важко як, скажімо, професору університету, так і його друкарці.

Постачання населення визволених міст України здійснювалося за рахунок: а) виділення централізованих фондів промислових та продовольчих товарів; б) власних заготівель; в) залучення товарів широкого вжитку місцевої промисловості, промкооперації та кооперації інвалідів. Воно проводилося за суворо встановленими розмірами відповідно до норм для визволених районів України.

Слід зазначити, що союзні відомства часто не забезпечували повної реалізації фондів, виділених централізовано для областей республіки як продовольчими, так і промисловими товарами. Наприклад, у четвертому кварталі 1944 р. для республіки було відвантажено лише 50,3% виділеної за нормами бавовни, 69,8 — вовни, 20,3 — швейних виробів, 43,5 — трикотажу, 45,5 — панчішно-шкарпеткових виробів, 55,5% шкіряного взуття¹².

Лише скло, порцеляна та фаянс надійшли на Україну в обсязі 100% до запланованого рівня. Але ж у той час ця продукція не була так гостро необхідною для населення визволених районів.

Становище з постачанням промисловими товарами в 1944 р. залишилося незадовільним, а по деяких групах товарів його рівень проти 1943 р. навіть знизився. Це сталося внаслідок того, що через відсутність сировини на 1 березня 1944 р. працювало тільки одне текстильне підприємство з 46, які діяли на Україні до Великої Вітчизняної війни. І знову ж союзні відомства не забезпечували своєчасного підвезення сировини. Крім того, велика кількість заготовленої сировини знаходи-

¹¹ Центр. держ. арх. Жовтневої революції, вищих органів держ. влади та держ. управління, ф. 2, оп. 7, спр. 1665. арк. 33, 40 (далі — ЦДАЖР України); Центр. арх. громадських організацій України, ф. 1, оп. 30, спр. 48, арк. 93 (далі — ЦАГО України).

¹² ЦАГО України, ф. 1, оп. 78, спр. 48, арк. 3—5.

лася у колгоспах, де її місцеве населення розтягувало по хатах для опалювання житла. Не поліпшився стан постачання населення виробами з тканин і в 1945 р.

Де ж мали брати одяг та взуття люди, що жили у визволених містах та селах? У що було одягнутися реєвакуйованим із східних районів, інвалідам війни, дітлахам? Демобілізовані з армії внаслідок каліцтва та хвороб ще тривалий час і після війни ходили у військово-му одязі не тому, що вони того хотіли, а тому, що іншого вбрання вони не мали. Щоправда, існував базар, на якому за шалені гроші можна було купити все. Або виміняти якусь цінну річ вартістю кілька тисяч карбованців, наприклад, на пару чобіт. Шляхом обміну людям з великими труднощами вдавалося дещо придбати на перший випадок. Про сутужність становища, у якому опинилося населення, свідчать, зокрема, ціни на деякі промтовари, що існували на Благовіщенському базарі (м. Харків) станом на 23 грудня 1943 р. Пара хромових рантових чобіт коштувала 6—7 тис. крб., юфтових чобіт — 5—6 тис., чоловічих черевиків (кольорових шеврових рантових) — 4—5 тис., калош чоловічих і жіночих — 1800—2000 крб., котушка чорних ниток — 100—125, пара чоловічих шкарпеток 150—200, 1 м пальтового драпу — 1500—2000, 1 м крепдешину — 1000—1500, пальто тепле на ваті з хутряним комірцем та шовковою підкладкою — 7—8 тис., коробка сірників місцевого виробництва 25—30, валянки чоловічі білі — 1800—2000, валянки чоловічі чорні — 2000—2500 крб.¹³

Отож, немає сумнівів у тому, що речі з американських та канадських подарунків становили в роки війни істотну підтримку населення визволених територій республіки. Наприкінці 1943 р. при РНК УРСР була створена спеціальна комісія, яка займалася розподілом цих подарунків. Відповідно до постанови цієї комісії від 23 березня 1944 р. у розпорядження РНК УРСР було виділено 1500 тюків з різноманітними промисловими товарами, що надійшли від громадських організацій США та Канади. А вже на 20 квітня до Києва додатково було відправлено з баз «Різнокоекспорту» 15 вагонів американських подарунків¹⁴. У Києві на початку 1944 р. була створена спеціальна база зовнішньоторговельного об'єднання «Різнокоекспорт», яка поряд з уже існуючими в Тбілісі, Єревані та інших містах країни направляла носильні речі для населення визволеної України.

На 25 липня 1944 р. на київську базу було завезено 1681 тюк промислових товарів¹⁵. Однак склалося дуже скрутне становище з розвантаженням вагонів, що привезли посылки з-за кордону. Виникла парадоксальна ситуація — народ роздягнутий, а промислові товари з групи носильних речей стоять на коліях, бо нема кому розвантажити їх. Місцеві органи влади докладали багато зусиль, щоб поліпшити становище і справедливо розподілити надіслані громадськістю США та Канади речі серед тих, хто найбільше цього потребував.

Насамперед носильні речі, ковдри, матраци, білизна, взуття мали виділятися для задоволення нагальних потреб інвалідів війни, членів родин фронтників, дітей-сиріт, які перебували у дитячих будинках, діячів науки, мистецтва, агрономів, учителів. Однак архівні джерела, записки, що містяться у справах, свідчать, що передусім ті речі потрапляли до функціонерів партапарату та місцевих органів влади.

Очевидці розповідають, що вони добре пам'ятають американське взуття, комбінезони, джемperi, штани, які перепадали членам сімей фронтників. Немає сенсу доводити, що в той час, коли легка промисловість країни та республіки ледве-ледве зводилася на ноги, речі, зібрані завдяки ініціативі рядових громадян Сполучених Штатів та

¹³ Там же, спр. 19, арк. 22—23.

¹⁴ ЦДАЖР України, ф. 2, оп. 7, спр. 1665, арк. 33, 40.

¹⁵ ЦАГО України, ф. 1, оп. 78, спр. 48, арк. 3.

Канади давали змогу хоча б на перший час частково задовольнити потреби певної кількості населення.

На тлі неймовірно високих цін, обмеженого постачання з боку державної торгівлі справляють враження цифрові показники надходжень товарів з-за океану. Так, на 25 липня 1944 р. на київську базу «Різноекспорт» надійшло: пальт чоловічих ношених 7813 шт., пальт чоловічих нових 1300, пальт жіночих ношених 11 329, пальт дитячих 4434, костюмів чоловічих нових 175, костюмів чоловічих ношених 763, піджаків чоловічих 10 995, піджаків жіночих 8 225, штанів чоловічих ношених 12 141 та ін.¹⁶

Вкрай тяжким було становище інвалідів війни, які поверталися до своїх осель після лікування у госпіталях. Органами місцевої влади було прийнято спеціальну постанову про забезпечення цієї категорії населення житлом та предметами першої необхідності. Звісно, в той час траплялися випадки, коли окремі її представники випадали з поля зору органів державної опіки і ледве зводили кінці з кінцями. Дехто з них не знаходив після повернення додому своїх близьких та рідних і опинявся у жалюгідному стані, без будь-якої підтримки. Хоч цій категорії інвалідів і надавали житло, але вони не мали найнеобхіднішого — білизни, ліжок, стільців, одягу, без чого не можна було більш-менш пристойно жити.

Але ж завдяки документам та резолюціям, які приймалися благодійними громадськими об'єднаннями, відомо, що саме їм, воїнам-українцям, котрі постраждали від війни, були призначені посилки з Америки та Канади.

При районних військоматах організувалися жіночі комітети з числа дружин фронтовиків, які вели роботу по розподілу носильних речей та промислових товарів з подарунків серед членів сімей фронтовиків та інвалідів війни.

Влітку 1944 р. у Києві, наприклад, налічувалося 3000 інвалідів війни. По вул. Петропавловській, 20-б був розташований будинок інвалідів, який ледь животів. Не було в ньому ніякої нижньої та постільної білизни, бракувало ліжок та матраців. І тут у пригоді стали промислові товари з американських та канадських посилок. Міський відділ соцзабезпечення звернувся з проханням до заступника голови РНК УРСР Караваєва, який відповідав за цю ділянку роботи, з проханням виділити для київських інвалідів по 1500 ковдр, простирадел та комплектів нижньої білизни, 1000 пар чоловічого та 400 пар жіночого взуття. Окрім цього, фінансові організації міста передали для будинку інвалідів з числа безхазяйних речей 450 ліжок, 300 столів, 1000 стільців, 100 шифоньєрів¹⁷. Таким чином, завдяки товарам з американських та канадських подарунків на той час стало можливим забезпечити кожного другого з 3000 інвалідів. Отже, можна стверджувати (звичайно, за умови, що ці речі не були розкрадені і потрапили за призначенням), що благодійна діяльність прогресивної еміграції досягла своєї мети — трохи полегшила матеріально-побутове становище захисників Батьківщини.

Активну і принципову позицію у справі розподілу подарунків займали жінки — активістки жіночих комітетів при військоматах. Вони неодноразово зверталися до заступника голови РНК УРСР Караваєва із скаргами на порушення соціальної справедливості при розподілі носильних речей. Як правило, інвалідам та членам родин фронтовиків перепадали вже поношені речі, а нові, за добре відомим у нас в країні принципом, усіма можливими шляхами опинялися у партійних працівників та функціонерів органів влади. Інколи зловживали своїм становищем і заслужені фронтовики, родини воєначальників. Архів містить

¹⁶ Там же, оп. 30, спр. 48, арк. 3.

¹⁷ ЦДАЖР України, ф. 2, оп. 7, спр. 1666, арк. 28—29.

чимало свідчень про виділення носильних речей відомому снайперові, Герою Радянського Союзу Людмилі Павличенко. Родина генерала Ватутіна також дуже часто зверталася з проханням виділити по декілька найменувань верхнього одягу для власних потреб¹⁸.

На цьому тлі особливо прикрими є факти, коли члени сімей фронтників змушені були вдаватися до крайнощів, переслідуючи одну-єдину мету — хоч чим-небудь прикрити своє тіло. Типовим є приклад, коли до міськвійськкомату в Києві прийшла у розпачі дружина фронтвика — майора діючої армії. Вона просила допомогти придбати їй хоч якийсь одяг. Але даремно. Вичерпавши всі можливі аргументи, жінка скинула з плечей ковдру і постала перед відповідальною особою гола й боса.

Серед тих, хто мав отримувати речі з американських та канадських подарунків у першу чергу, були також діти-сироти та діти фронтників, що перебували в дитячих будинках*. Але якраз для останніх промислових товарів було виділено мізерну кількість. Відповідно до постанови РНК СРСР від 2 лютого 1944 р. для дитбудинків України з американських та канадських подарунків намічалось передати 499 дитячих пальт, 2000 платтів, 2000 пар штанів та 2000 пар взуття¹⁹. Вже восени 1944 р., коли для дитячих будинків цільовим призначенням надійшло 5 вагонів американських подарунків, їх тривалий час не було кому розвантажувати, і цінний, вкрай необхідний вантаж простоював на залізничних коліях... Київський приймач-розподілювач змушений був припинити приймання дітей від органів міліції через відсутність постільної білизни, матраців і ковдр. З огляду на катастрофічний стан дитячих установ в липні для облаштування будинків дитини, ясел, дитячих лікарень було видано 80 000 м тканин та 6000 комплектів дитячого взуття з подарунків з-за океану²⁰.

Не залишилися поза увагою у забезпеченні носильними речами, що надійшли з Канади та Америки, й партизани, які поверталися до рідних домівок. 30 травня 1944 р. начальник Українського штабу партизанського руху звернувся до заступника голови РНК УРСР Караваєва з листом, у якому наголошував: «У зв'язку з виходом великої кількості партизанів, що діяли на території України близько 3-х років, та тим, що одяг, який був на них, прийшов у повну непридатність, а також враховуючи, що вихід партизанів з лісів і направлення за місцем проживання потребує хоч якогось одягу, а майно їх пограбовано під час окупації, просимо Вас подати допомогу партизанам та їх родинам і видати Українському штабу партизанського руху з американських подарунків: 10 000 комплектів верхнього одягу, 8000 пар взуття, 300 комплектів постільної білизни та 10 000 рушників»²¹. Прохання начальника УШПР було значною мірою задоволено.

У скрутному становищі перебували лікувальні установи визвоєних міст УРСР. Бракувало найголовнішого — ковдр, рушників, медичних халатів. І тут добре прислужилися речі з американських та канадських посилок. Навесні 1944 р. для київських лікарень системи Наркомздоров'я було виділено 606 ковдр, 819 рушників, 98 медичних халатів та ін.²². Звичайно, при наявних тоді потребах, це була краплина в морі. Але ж і вона комусь допомогла...

¹⁸ Там же, спр. 1666, арк. 42, 80, 82; спр. 1667, арк. 8, 16, 115.

* Після наради американських та канадських українців, що проходила 19 та 20 квітня 1947 р. в Торонто, була започаткована матеріальна допомога дитячим будинкам України. Завдяки спільній кампанії українців Канади й Америки було закуплено багато концентрованого молока, консервів та інших продуктів, потрібних для здоров'я дітей. Див: Кравчук Петро. Назв. праця. — С. 335.

¹⁹ ЦДАЖР України, ф. 2, оп. 7, спр. 1666, арк. 2.

²⁰ Там же, арк. 164.

²¹ Там же, спр. 1665, арк. 51.

²² Там же, арк. 42.

Коли визначали контингент осіб, яким мали виділятися речі з американських та канадських подарунків, окремо згадали й про діячів науки та культури, котрі гостро потребували одягу.

Міста й села України відновлювали мирне життя. Поверталися з евакуації наукові установи, театри. У липні 1944 р. заступник голови РНК УРСР Л. Корнієць звернувся з листом до заступника голови РНК СРСР А. Мікояна, у якому просив видати для студентів і викладачів державних університетів республіки речі з американських та канадських посилок. Для студентів та викладачів Одеського університету було видано відповідно 580 та 160 комплектів одягу, Харківського — 450 і 100, Дніпропетровського — 400 та 80 комплектів одягу²³. Тоді ж завдяки надходженням з-за океану для професорського складу Академії наук УРСР було виділено 70 чоловічих пальт, по 70 пар жіночого й чоловічого взуття та 124 чоловічі комбінезони²⁴. Весь цей одяг був новий, і якщо згадати ціни на нього, наведені вище, то можна уявити, як він знадобився реевакуйованим зі сходу науковцям. Хоча й важко собі уявити сивого поважного академіка в американському комбінезоні...

Однією з прикмет налагодження мирного життя у визволених містах УРСР було відновлення роботи театрів та інших закладів культури. Актори, як й інші реевакуйовані зі сходу, мали гостру потребу в одязі. Але їх запити дещо відрізнялися від інших. Адже акторові треба було виходити на сцену і мати пристойний вигляд. Добре, що асортимент заокеанських подарунків був досить широким. Навіть краватки та фраки входили до складу деяких посилок.

Київський театр ім. Лесі Українки звернувся з проханням видати йому деяку кількість американських та канадських речей, бо акторам не було в чому грати прем'єру. Директор іншого київського театру — ім. Івана Франка просив відпустити для акторів по 50 чоловічих та жіночих костюмів, 75 пар чоловічого взуття та 200 краваток²⁵.

Були й досить скромні прохання. Так, Виконком Київської облради просив виділити з посилок, що надійшли, 15 хусток для кращих учителів області²⁶.

Не були обійдені увагою й представники фізичної культури. 25 грудня 1944 р. своїм особистим розпорядженням за № 1575 голова РНК УРСР М. С. Хрущов зобов'язав відповідні органи видати 24 відрізи на костюми з резерву РНК СРСР для преміювання складу футбольної команди майстрів Київського товариства «Динамо», переможців «Кубка України» 1944 р. з футболу²⁷.

До заступника голови РНК УРСР зверталися з проханнями про виділення носильних речей з американських подарунків багато установ та організацій. І треба відзначити, що Караваяєв займав досить принципову позицію в цьому питанні. Зустрічається багато типових листів з проханням видати відповідальним працівникам партапарату, їх сім'ям речі з американських подарунків, але на них стоять власноручні резолюції Караваяєва: «Відмовити». Це свідчить про те, що в той важкий час відповідні органи все ж намагалися по можливості допомогти одягом найбільш потребуючим, а не перетворювати заокеанські посилки на джерело поліпшення добробуту властей імущих.

У грудні 1944 р. завдяки речам з посилок, що надійшли з-за океану, вдалося вийти із скрутного і водночас курйозного становища. Спеціалістам Наркомзему УРСР належало виїхати до Румунії для повернення на Україну вивезеної туди худоби. Але їм не було в чому їхати. Вони були обшарпані й розуті. Для членів делегації з американських

²³ Там же, арк. 44.

²⁴ Там же.

²⁵ Там же, арк. 23.

²⁶ Там же, арк. 195.

²⁷ Там же, спр. 1668, арк. 169.

речей було виділено 50 чоловічих пальт, 50 костюмів та 50 пар взуття²⁸.

Наведені приклади свідчать, що в тому скрутному становищі, у якому опинилося населення визволених міст України, речі з американських і канадських подарунків стали у великій пригоді, дали змогу хоча б на перший час окремим людям поліпшити своє матеріальне становище.

РНК УРСР, бази «Різноекспорту» прагнули якомога справедливіше розподілити речі, що надійшли з Канади та Америки, між областями визволеної України. За даними довідки від 24 жовтня 1944 р., речі з американських посилок, що надійшли в республіку, були розподілені по областях так: Вінницька область — 98 549 штук речей, Ворошиловградська — 66 531, Дніпропетровська — 46 221, Дрогобицька — 34 750, Житомирська — 17 361, Запорізька — 47 054, Кам'янець-Подільська — 17 127, Київська — 73 748, м. Київ — 58 200, Кіровоградська — 28 468, Миколаївська — 21 357, Одеська — 43 950, Полтавська — 51 056, Сталінська — 97 437, Станіславська — 40 600, Сумська — 42 007, Харківська — 62 308, Херсонська — 13 110, Чернігівська — 48 114 штук речей²⁹.

Як видно з наведеного переліку, товари з американських подарунків направлялись здебільшого у промислово розвинуті області, міста, де концентрувалися державні, наукові та культурні установи.

Зваживши на чисельність населення в окремих містах та кількість речей, що надійшли до областей і міст, можна дійти певного висновку. Наприклад, якщо в Києві налічувалося на той час понад 305 тис. чол.³⁰ і надійшло 58 200 штук речей, то, за умови справедливого їх розподілу, можна припустити, що кожен п'ятий житель столиці України у гіршому випадку мав одержати бодай краватку.

Враховуючи скрутний стан, у якому перебувала легка промисловість республіки, СРСР у цілому, та досить неритмічне постачання визволених районів з центру державними фондами, можна дійти висновку, що в той час промислові товари з американських та канадських подарунків були для населення великою підмогою. Це стало можливим завдяки широкому благородному рухові громадськості США та Канади, емігрантських кіл з єдиною метою — допомогти народові України, який постраждав від фашистської агресії.

Одержано 25.11.91

Предпринята попытка, основываясь на синтезе архивных источников и литературы диаспоры США и Канады, показать значение гуманитарной помощи украинской общины этих стран освобожденным районам Украины во время второй мировой войны. Автор вводит в научный оборот конкретные данные о численности промышленных товаров, поступающих во все большие города и области республики из-за океана. Проанализировано поступление вещей из американских подарков к отдельным категориям населения.

²⁸ Там же, арк. 145.

²⁹ Там же, спр. 1667, арк. 267.

³⁰ ЦАГО України, ф. 1, оп. 78, спр. 4, арк. 184.